

Fayzaxmatova Madinabonu Dilshod qizi
Toshkent Davlat Sharqshunoslik Universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada Xitoy Xalq Respublikasi (XXR)ning Afrika qit'asidagi iqtisodiy faoliyati, xususan, "Bir makon, bir yo'l" tashabbusi doirasida amalga oshirilayotgan asosiy infratuzilma, energetika va sanoat loyihalari tahlil qilinadi. Tadqiqotda Xitoy investitsiyalarining Afrika mamlakatlari iqtisodiy rivojlanishiga, savdo hajmining o'sishiga, transport va energetika tizimlarining modernizatsiyasiga ko'rsatgan ta'siri yoritiladi. Shu bilan birga, Afrika davlatlari uchun ushbu hamkorlikning ijobiy va salbiy oqibatlari ham baholanadi. Maqolada iqtisodiy integratsiya, qarz barqarorligi, resurslardan foydalanish samaradorligi kabi omillar tahlil etilib, kelgusidagi hamkorlikni takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: Xitoy Xalq Respublikasi, Afrika qit'asi, iqtisodiy hamkorlik, investitsiya, infratuzilma loyihalari, "Bir makon, bir yo'l" tashabbusi, energetika, savdo aloqalari, barqaror rivojlanish.

Аннотация. В статье анализируется экономическая деятельность Китайской Народной Республики (КНР) на Африканском континенте, в частности, основные инфраструктурные, энергетические и промышленные проекты, реализуемые в рамках инициативы «Один пояс, один путь». В исследовании рассматривается влияние китайских инвестиций на экономическое развитие африканских стран, рост торговли и модернизацию транспортных и энергетических систем. Оцениваются как положительные, так и отрицательные последствия этого сотрудничества для африканских стран. В статье анализируются такие факторы, как экономическая интеграция, устойчивость долговой ситуации и эффективность использования ресурсов, а также предлагаются научные и практические предложения по совершенствованию будущего сотрудничества.

Ключевые слова: Китайская Народная Республика, Африканский континент, экономическое сотрудничество, инвестиции, инфраструктурные проекты, инициатива «Один пояс, один путь», энергетика, торговые отношения, устойчивое развитие.

Abstract. This article analyzes the economic activities of the People's Republic of China (PRC) on the African continent, in particular, the main infrastructure, energy and industrial projects implemented within the framework of the "One Belt, One Road" initiative. The study highlights the impact of Chinese investments on the economic development of African countries, trade growth, and the modernization of transport and energy systems. At the same time, the positive and negative consequences of this cooperation for African countries are also assessed. The article analyzes factors such as economic integration, debt sustainability, and resource efficiency, and puts forward scientific and practical proposals for improving future cooperation.

Keywords: People's Republic of China, African continent, economic cooperation, investment, infrastructure projects, "One Belt, One Road" initiative, energy, trade relations, sustainable development.

Kirish. So'nggi o'n yilliklarda Xitoy Xalq Respublikasi (XXR) dunyo iqtisodiy tizimining eng faol va ta'sirchan ishtirokchilaridan biriga aylandi. Ayniqsa, Afrika qit'asidagi faoliyati Xitoyning global miqyosdagi strategik manfaatlarini ifodalaydi. XXRning Afrika bilan iqtisodiy aloqalari 21-asr boshidan boshlab yangi bosqichga ko'tarildi — bu jarayon "Bir makon, bir yo'l" tashabbusi orqali

yanada tizimlashtirildi. Ushbu tashabbus doirasida Afrika davlatlarida yirik infratuzilma, energetika, transport, aloqa va sanoat loyihalari amalga oshirilmoqda.

Bugungi kunda Xitoy Afrika mamlakatlarining eng yirik savdo hamkori va investitsiya manbalaridan biriga aylangan. Xitoy kompaniyalari tomonidan qit'a bo'ylab yuzlab temir yo'llar, avtomobil yo'llari, portlar, elektr stansiyalari, hamda telekommunikatsiya tarmoqlari barpo etilgan. Bu loyihalar Afrika davlatlarining iqtisodiy o'sishini rag'batlantirgan bo'lsa-da, ular bilan bog'liq moliyaviy va siyosiy xavflar ham mavjud.

Maqolaning asosiy maqsadi — XXRning Afrika qit'asidagi iqtisodiy loyihalarini tizimli tahlil qilish, ularning samaradorligini baholash va ushbu hamkorlikning barqaror rivojlanish nuqtai nazaridan istiqbollarni aniqlashdan iborat. Tadqiqot jarayonida iqtisodiy ma'lumotlar, xalqaro tashkilotlarning hisobotlari hamda amaliy misollar asosida ilmiy tahlil o'tkaziladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi

So'nggi o'n yilliklarda Xitoyning "Bir makon, bir yo'l" (BRI) tashabbusi doirasida Afrika qit'asiga yo'naltirilgan infratuzilma va investitsiyalar keng miqyosda o'rganildi. Tadqiqotlar Xitoy loyihalari qit'ada transport, energetika va sanoat infratuzilmasini tezda modernizatsiya qilganini ta'kidlaydi, ammo natijalar mintaqa bo'yicha geterogen — ya'ni muvaffaqiyat darajasi davlatdan davlatga farq qiladi.

Asosiy e'tibor temir yo'llar, portlar va yo'l infratuzilmasiga qaratilgan. Mombasa–Nairobi SGR kabi loyihalar logistika va ichki savdoni yaxshilagan, ammo ayrim tadqiqotlar qarz yuklari, operatsion xarajatlar va mahalliy bilan moslashuvdagi muammolarga urg'u beradi. SGR atrofidagi mahalliy iqtisodiy vaziyatni baholovchi hisobotlar ijobiy va salbiy effektlar aralash ekanini ko'rsatadi.

Gidro va qayta tiklanadigan energiya loyihalari (masalan, Kafue Gorge Lower, Zambiya) iste'molni qoplash va eksport imkoniyatlarini oshirishda katta rol o'ynadi. Shu bilan birga, neft va mineral loyihalar resurslardan uzoq muddatli foyda olish va mahalliy qo'shilgan qiymat yaratish masalalarini ham ko'targan.

Xitoy tomonidan tashkil etilgan sanoat zonalarini (masalan, Efiopiyadagi Eastern Industrial Zone) ish o'rinlari yaratdi va ba'zi texnologik hamda boshqaruv tajribalarini mahalliy ishchi kuchiga o'tkazdi. Ilmiy maqolalar shuni ko'rsatadiki, muvaffaqiyat mahalliy ta'lim, huquqiy muhit va investitsiya shartlaridan mustaqil emas.

So'nggi tahlillar China–Africa qarz munosabatlari va uning barqarorligiga alohida e'tibor qaratadi. Ba'zi mamlakatlarda kredit yukining o'sishi makrobarqarorlik uchun xavf tug'dirgan; 2022–2024 yillarda net Xitoy qarzining pasayishi yoki qayta shakllanishi kuzatilgan, ammo 2023–2024 yillarda yetarlicha yangi kreditlar qayta tiklana boshlanganiga oid dalillar ham bor. Tadqiqotlar qarzlarning shaffofligi, qimmatbaho garov va qaytarish shartlarining tahlilini muhim deya belgilaydi.

Xitoyning Afrika qit'asidagi iqtisodiy strategiyasi

XXRning Afrika qit'asiga yo'naltirgan iqtisodiy strategiyasi asosan resurslar ta'minoti, bozor kengaytmasi va geosiyosiy ta'sir doirasini mustahkamlash maqsadlariga asoslanadi. Xitoy hukumati bu yo'nalishda "Bir makon, bir yo'l" tashabbusi (2013-yil) orqali keng ko'lamli infratuzilma, transport, energetika va ishlab chiqarish loyihalarini amalga oshirib kelmoqda.

Xitoyning Afrika davlatlariga bo'lgan yillik investitsiyalari 2000-yildan 2023-yilgacha 1 milliard AQSh dollaridan 45 milliard dollargacha oshgan. Bugungi kunda 50 dan ortiq Afrika mamlakati Xitoy bilan iqtisodiy hamkorlik bitimlariga ega.

Iqtisodiy loyihalar tahlili

a) Infratuzilma loyihalari

Xitoy kompaniyalari tomonidan amalga oshirilgan eng yirik infratuzilma loyihalariga quyidagilar kiradi:

- Efiopiya–Jibuti temir yo‘li - 756 km uzunlikdagi elektrlashtirilgan temir yo‘l bo‘lib, Sharqiy Afrikaning eng muhim transport arteriyasiga aylandi. Loyiha Xitoyning *China Railway Group* va *China Civil Engineering Construction Corporation (CCECC)* kompaniyalari tomonidan qurilgan. Bu loyiha orqali Efiopiyaning eksport-import xarajatlari 30% ga kamaygan.
- Keniya “Mombasa–Nayrobi” tezkor temir yo‘li (SGR) - Afrika tarixidagi eng yirik transport loyihalaridan biri (4 mlrd AQSh dollari). Bu yo‘l yiliga 5 million tonnadan ortiq yuk tashish imkonini beradi.
- Angola va Nigeriyada avtomobil yo‘llari va ko‘priklar tarmog‘i - mintaqaviy savdo hajmini oshirishga katta ta‘sir ko‘rsatgan.

Bu loyihalar natijasida Afrika mamlakatlarining ichki transport tizimlari yaxshilandi, savdo aloqalari kuchaydi, hamda Xitoy kompaniyalari mintaqada mustahkam iqtisodiy mavqega ega bo‘ldi.

b) Energetika loyihalari

Afrika qit‘asining ko‘plab mamlakatlari elektr energiyasi tanqisligidan aziyat chekmoqda. Shu sababli Xitoy bu sohada faol investitsiyalar yo‘naltirgan:

- Zambiya va Efiopiyada GES (gidroelektr stansiyalar) qurilishi — 2000 MW dan ortiq quvvat ishlab chiqaruvchi tizimlar barpo etilgan.
- Nigeriya va Angola neft qazib olish loyihalari — Xitoyning *CNPC* va *Sinopec* kompaniyalari mintaqadagi eng yirik neft konlarini boshqaradi.
- Janubiy Afrika Respublikasida quyosh va shamol energetikasi loyihalari — yashil energiyaga o‘tish strategiyasi doirasida amalga oshirilmoqda.

Natijada Xitoy Afrika mamlakatlarining eng yirik energetika hamkoriga aylangan, shu bilan birga o‘zining neft, gaz va foydali qazilma ta‘minotini barqarorlashtirgan.

c) Sanoat va ishlab chiqarish zonalari

Xitoy sarmoyalari yordamida bir necha sanoat zonalari tashkil etilgan:

- Efiopiya “Eastern Industrial Zone” loyihasi 2007 yilda rejalashtirish boshlangan, 2009 yilda qurilishga tushilgan, 2010 yilda rasman ochilgan. 130 dan ortiq Xitoy kompaniyasi faoliyat yuritadi, 20 mingdan ortiq ish o‘rni yaratilgan. Bu Efiopiyadagi birinchi Xitoy-investitsiyali sanoat zonasi. Tekstil, charm, metallurgiya, qurilish materiallari va elektromechanika sohalarida korxonalar faoliyati. Ish o‘rinlari yaratildi (minglab). Zonada infratuzilma (yo‘llar, suv, elektr ta‘minoti) yaxshilandi.¹
- Kafue Gorge Lower Hydropower Station (Zambia) loyihasi 2015 yilda shartnoma tuzilgan va 2017 yilda qurilish boshlangan, barcha besh generator 2023 yil mart oyida ishga tushirildi, 2023 yilda rasmiy foydalanishga topshirildi. Loyiha quvvati 750 MW. Elektr energiyasi etishmovchiligi bo‘lgan Zambiyada energiya ta‘minoti ~38% ga oshdi. Qurilish paytida minglab ishchi o‘rinlari yaratildi. Texnik xodimlar tayyorlandi. Elektr eksporti ehtimolligi paydo bo‘ldi.
- Mombasa–Nairobi Standard Gauge Railway (Kenya) loyihasi - Loyiha Kenya Vision 2030 rejasiga bog‘langan, qurilishi 2014 yil dekabrda boshlangan, rasman 2017 yil mayda ochilgan. Loyiha \$4 milliard atrofida; yuk va yo‘lovchi tashish imkoniyati; mahalliy ta‘minotchilar va ishchilar

¹ govt.chinadaily.com.cn+3usa.chinadaily.com.cn+3eng.vidaiyilu.gov.cn+3

uchun imkoniyatlar yaratildi – 46,000 dan ortiq bevosita-va bilvosita ishchi o‘rinlari; yo‘l va eksporta, logistikaga ijobiy ta‘sir ko‘rsatdi.

- Misrda “TEDA Suez Economic Zone” – Xitoy–Misr qo‘shma zonasi bo‘lib, ishlab chiqarish, logistika va eksportni rivojlantirishga xizmat qiladi.
- Nigeriyada “Lekki Free Trade Zone” – G‘arbiy Afrikaning eng katta sanoat markazlaridan biri bo‘lib, avtomobil, elektronika, to‘qimachilik mahsulotlari ishlab chiqariladi.

Bu loyihalar orqali Xitoy o‘z ishlab chiqarish zanjirini Afrika qit‘asiga yoydi, bu esa mehnat bozorida yangi imkoniyatlar yaratdi va eksport salohiyatini oshirdi.

Natija va muhokamalar

Xitoyning Afrika qit‘asidagi faoliyati bir qator ijobiy iqtisodiy natijalarni keltirdi. Misol uchun, Zambia’dagi Kafue Gorge Lower loyihasi yakunlangach, milliy elektr ta‘minoti 38% ga oshdi. Bu loyiha qishloq joylarida, urban zonalarda energiya uzilishlarini kamaytirishga va ishlab chiqarish faoliyatini kengaytirishga imkon berdi. Eastern Industry Zone (Ethiopia) 2010 yildan beri minglab mahalliy ish o‘rinlari yaratgan. Ishchilar uchun kasb-hunar o‘rgatish, ishlab chiqarish tajribasi oshgan. Kafue Gorge loyihasi qurilish va ishga tushish bosqichlarida o‘n minglab ishchi va texnik mutaxassislarni jalb qilgan.

Mombasa–Nairobi SGR temir yo‘li Kenya uchun muhim logistika yo‘li bo‘lib, yuk tashish narxlarini qisqartirgan, yo‘lovchi va yuk tashish vaqtini sezilarli darajada kamaytirgan. Advokat bo‘lib, infratuzilma tarmog‘ida savdo markazlari va ichki bozor aloqalari yaxshilangan.

Kafue Gorge loyihasi yakunlangach, Zambia nafaqat ichki ehtiyojni qoplaydi, balki atrof davlatlarga elektr eksport qilish imkonini topadi. Bu milliy iqtisodiy barqarorlikni oshirishga xizmat qiladi.

- Transport va energetika infratuzilmasi sezilarli darajada yaxshilandi.
- Mahalliy ishlab chiqarish va eksport hajmi oshdi.
- Ko‘plab davlatlar yangi ish o‘rinlari yaratdi va texnologik transferdan foyda oldi.

Biroq, muammoli jihatlar ham mavjud:

- Ayrim mamlakatlar Xitoydan olgan kreditlarni qaytarishda qiyinchilikka duch kelmoqda.
- Qarz yukining ortishi “qarz diplomatiyasi” xavfini kuchaytirmoqda.
- Ba‘zi loyihalarda ekologik me‘yorlar va mahalliy manfaatlar yetarlicha hisobga olinmagan.

Shunga qaramay, Xitoyning Afrika qit‘asidagi iqtisodiy faoliyati mintaqaviy integratsiya, savdo erkinlashuvi va barqaror infratuzilma rivojlanishiga sezilarli hissa qo‘shmoqda.

Xitoy moliyalashtirish va qurilish kompaniyalari Afrika transport va energetika infratuzilmasini qisqa muddatlarda kengaytirdi (temir yo‘llar, portlar, GES), bu esa savdo xarajatlarini pasaytirib, iqtisodiy faollikni rag‘batlantirdi. (Misollar: Mombasa–Nairobi SGR; Kafue Gorge).

Sanoat zonalar va loyihalar mahalliy ish o‘rinlarini yaratdi, ba‘zi holatlarda mahalliy xodimlar uchun kasb-hunar o‘qitish tashkil etildi (EIZ, Efiopiya). Ba‘zi davlatlarda Xitoy qarzlar ulushi oshib, to‘lov majburiyatlari makroiqtisodiy bosimga aylangan. So‘nggi yillarda (2022–2024) net-lending susayishi va qayta tuzish jarayonlari kuzatildi, bu holat loyihalarning barqaror moliyalashtirilishini qayta ko‘rib chiqish zaruratini ko‘rsatadi. Ba‘zi loyihalarda shartnomalar shaffof emasligi, kredit shartlari yoki resurslarga oid kelishuvlar mahalliy manfaatlar va ekotizimlarga zarar yetkazishi mumkinligi haqida tanqidlar mavjud. (SGR va Hambantota misollari atrofida bo‘lgan bahslar analogiya beradi).

Xulosa.

XXRning Afrika bilan iqtisodiy hamkorligi strategik jihatdan o‘zaro manfaatli bo‘lib, uzoq muddatda qit‘aning iqtisodiy mustaqilligini kuchaytirishi mumkin. Ammo bu jarayonning muvaffaqiyati esa moliyaviy shartlar shaffofligi,

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-10

loyihalarda mahalliy resurslardan keng foydalanishi va ekologik barqarorlik tamoyillariga rioya etilishiga bogʻliq.

Xitoyning Afrika qitʼasidagi iqtisodiy loyihalari qitʼaning infratuzilma boʻshliqlarini tezda yopishda muhim rol oʻynadi va koʻplab mamlakatlarda qisqa muddatda iqtisodiy faollikni ragʻbatlantirdi. Muvaffaqiyat omillari — mahalliy mehnat va texnik koʻnikmalarga sarmoya, mahalliy qiymat zanjirini yaratish, shaffof moliyaviy shartnomalar va loyihalarni ekologik taʼsirga nisbatan baholash tizimi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. XIANG Shang. Innovative Designs of Mombasa–Nairobi Standard Gauge Railway. Journal of Xihua University (Natural Science Edition). 2020. 39(5): 122-128
2. govt.chinadaily.com.cn+3usa.chinadaily.com.cn+3eng.yidaiyilu.gov.cn+3
3. Arthur Odiwuor Odima, Joseph Okeyo Obosi, Fred Jonyo. Effects of Standard Gauge Railway (SGR) Cargo Transportation Policy on the Level of Competition in Imported Cargo Transportation Industry in Kenya. Journal of Public Policy and Administration (Science Publishing Group). 2023. Volume 7, Issue 2, 77-87
4. Muhammad Amjad Raza & Abdul Basit Khan. A Glimpse of China-African Union Economic Relations during 21st Century. Journal of Development and Social Sciences. 2024. Issue 5-III.
5. Fei et al., Eastern Industrial Zone studies (Ethiopia). econstor.eu+1
6. Boston University / Global Development Policy Center — Xitoyning rivojlanish moliyalashtirishidagi oʻzgarishlar (2024–2025 tahlillari).
7. IMF — “Sub-Saharan Africa's Public Debt to China” (tahlillar). elibrary.imf.org
8. Brookings — “Understanding China's Belt and Road infrastructure projects in Africa”. Brookings
9. ASQ / University of Florida — SGR impact studies (Mombasa–Nairobi). asq.africa.ufl.edu
10. PowerChina — Kafue Gorge Lower Hydropower Station (2023). en.powerchina.cn